

**ПЕЛАГОНСКИ
КУЛТУРНО-НАУЧНИ СРЕДБИ
НОВАЦИ**

ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ

15

НОВАЦИ, 2019

Издавач

Пелагонски културно-научни средби
-Новаци, Битолско

За издавачот

Ѓорѓи Лазаревски

Главен и одговорен уредник

Ѓорѓи Лазаревски

Редакција

Ѓорѓи Лазаревски

Проф. д-р Благоја Брајановски

Панде Манојлов

Ристе Котевски

Јован Ѓуровски

Секретар на редакција

Трајан Митровски

Јазична редакција

Јазичната редакција на текстовите е извршена од самите автори

Компјутерска обработка

Ѓорѓи Лазаревски

СОДРЖИНА СВЕЧЕН ДЕЛ

Ѓорѓи ЛАЗАРЕВСКИ	7
Пригоден збор кон Деветнаесеттата Пелагонска културно-научна средба	
Љубе КУЗМАНОВСКИ	10
Обраќање кон Деветнаесеттата Пелагонска културно-научна средба	
Проф. д-р Марјан ТАНУШЕВСКИ	12
Поздравно обраќање	
Проф. д-р Ромина КАБРАНОВА	13
Живот и дело на проф. д-р Борис Андреја Анакиев	
Панде МАНОЈЛОВ	21
Добитници на признанието „Златен клас за македонски вознес	
КНИЖЕВНИ ЗАПИСИ- КРИТИКА	
Проф. д-р Вера СТОЈЧЕВСКА – АНТИЌ	27
За мариовското наследство	
Ѓорѓи ЛАЗАРЕВСКИ	31
Осврт врз романот „Сестра Касијана“ од писателот м-р Добре Тодоровски	
Д-р Весна КАЛПАКОВСКА	37
Осврт кон романот „Без свест за свест“ од Јован Ѓуровски	
Јован ЃУРОВСКИ	40
Мајката вистински Бог за човечкиот род	
Петко ШИПИНКАРОВСКИ	43
Осврт кон книгата „Педагошко-психолошка служба во Битола и битолско“ (1973-2018) од Ѓорѓи Лазаревски	
Проф. д-р Златко ЖОГЛЕВ	47
Научно-истражувачката и публицистичка дејност на Ѓорѓи Лазаревски како траен белег за Битола и Пелагонискиот регион	
Проф. д-р Даниела АНДОНОВСКА – ТРАЈКОВСКА	62
За научниот пристап во откривањето на книжевноста и за лингвистичките проучувања на демирхисарскиот говор („За отаде и одавде времето“ од Радован П. Цветковски)	
Проф. д-р Гордана СТОЈАНОВСКА	74
Споме сеќавања за Врањевци: од мртва пепел во живо мастило	
Биљана Т. ДИМКО	80
Живите зборови во поезијата на Радован П. Цветковски	

Проф. д-р Гордана СТОЈАНОВСКА
**СПОМЕНИ И СЕЌАВАЊА ЗА ВРАЊЕВЦИ: ОД МРТВА
ПЕПЕЛ ВО ЖИВО МАСТИЛО**

Историјата не учи дека времето е најголем градител, но и најголем рушител. Селата, градовите, државите, па и најголемите цивилизации, како и животот организам - се раѓаат, раснат, се развиваат, се движат кон својот заод и конечно умираат. Дали тоа ќе се случи на мирен и постапен начин или во експлозија на бурни и насилни настани, сеедно, планетата Земја е сведок на неброени белези кои зад себе ги оставиле луѓето како градители и творци, но и луѓето како уништувачи и рушители. Огромен дел од овие белези и сведоштва можеби засекогаш ќе останат затрупани во пазувите на времето, но огромен дел ќе излезат на површината, живи и автентични, онакви какви што биле, благодарение на потомците кои се спремни да ги пронајдат, зачуваат, запишат и документираат.

Селото Врањевци се наоѓаше источно од Битола. Зад себе оставило повеќе од пет века историја која завршува некаде околу 1997 година, кога и последниот жител го напушта селото над кое се надвиснуваат отровните облаци пепел и чад од Рударско-енергетскиот комбинат (РЕК) – Битола. Денес, тони и тони пепел ги прекрива сите докази за неговото постоење, од него како знак дека некогаш тука имало живот е останата само едната црква.

Но сепак, селото Врањевци не престанува да постои. Еден од неговите синови, Божин Андоновски, со стрпливост на археолог и антрополог, со вештина на опитен етнолог и фолклорист и со прецизност на историчар – го воскреснува во своето писателско перо и не пропуштајќи речиси ништо, го крстари времето и просторот на она што некогаш било и негов топол дом, место каде што растејќи ги играл своите детски игри, каде станал млад човек, основал семејство и, кога црната судбина затропала на вратата – го испразнил живеалиштето, ги испразнил гробовите и го напуштил засекогаш. Но, не го заборавил. Болката сместена некаде под левата плешка, болка која одвреме – навреме жегнува силно и во душата навалува тешки бранови на тага, безнадеж и желба по неповратното, болка која го носи името носталгија, не му дозволила да го најде својот мир.

Велат, болката е пријател на човекот. Плод на болката на Божин Андоновски е трилогијата за селото Врањевци: *Лет над урнатите гнезда: Спомени и сеќавања за Врањевци*, *Лет над урнатите гнезда: Врањевски непокор* и *Лет над урнатите гнезда: Коските на мајка*. Болката на Божин Андоновски всушност стана пријател на сите оние кои ќе ги земат овие книги во рацете, биле дел од некогашниот живот на исчезнатото село,

пријате
пријате

Врање
Врање
на авт
Веле

посве
повеќ
го из
е пот
доде
врем
нуми
пиш
фото
фото
бун
вре
ден
се
фо
ала

ко
фо
да
ис
фо
па
об
ка
п

Д
Е
с
и
1

пријател на исчезнатото село кое продолжи да живее во неговото дело, пријател на сите љубители на убавиот напишан збор.

Книгата *Лет над урнатите гнезда: Спомени и сеќавања за Врањевици* на авторот Божин Андоновски се состои од три дела и тоа: *Врањевици*, *Животот во Врањевици* и *Обичаи и култура*. Книгата е посветена на авторовиот татко – Методија Андоновски и на неговите браќа Јован и Веле Андоновски.

Самиот содржински скелет на оваа книга зборува за сеопфатноста и посветеноста на авторот во неа да стави што е можно повеќе, што е можно повеќе да ја долови автентичноста на селската идила и што попластично да го изваја врањевското секојдневие. Покрај деталните текстови, овој потфат е поткрепен и со 175 фотографии од кои повеќето ги сликал самиот автор, додека некои со самата своја старост сведочат за изминатите даминашни времиња. Фотографиите го откриваат авторот како фолклорист, историчар, нумизматичар, архивар... Палетата е многу разновидна. Сè за што авторот пишува има своја визуелизација во фотографија. Авторот почнува од фотоапаратите со кои се сликани фотографиите. Потоа приклучува фотографии од клучните локации на селото, селските чешми, цркви, бунари. Потоа следуваат фотографии од жителите на Врањевици низ времето, училишните денови, венчавките, другарувањата, војничките денови, семејните врски, печалбарството и Врањевчани во дијаспората, па сè до фотографии од модерните денови. Не се изоставени ниту фотографиите од секојдневните активности во Врањевици, фотографиите од алатките и помагалата кои Врањевчани ги користеле, посатките кои се користеле од страна на домаќинките. Посебен дел е издвоен на фотографиите на оригиналните документи кои се поврзани со даноците и давачките, записниците на формираниот одбор за обештетување на иселените Врањевчани и на црковниот одбор. Не изостануваат ниту фотографии од првиот саат и првите радиоапарати во Врањевици. Следува палета од фотографии кои се поврзани со свадбарските и првичарските обичаи и како посебен дел се прикажани носиите и накитот од Врањевици, како и стари монети и банкноти кои некогаш биле во употреба на овие простори.

Во првиот дел од трилогијата за Врањевици – *Спомени и сеќавања за Врањевици*, авторот нè запознава со: секојдневниот живот и работа во Врањевици, како изгледала и што се работело во една врањевска кука од страна на домаќинките, културата, обичаите и продирањето на напредокот и технологијата во селото и низа на специфики поврзани со селото и настаните околу неговото раселување и уништување.

Откако ќе го лоцира селото, каде се наоѓало и кои се неговите најпознати топоними во селскиот атар, авторот Божин Андоновски

преминува на едно исцрпно и долго родословие на селото кое се состои од семејства кои живееле во Врањевци од 1950, па сè до неговото раселување.

Врањевчани се занимавале со земјоделие и сточарство. Секое семејство имало од 60 - 100 овци за кои авторот го презентира целокупниот процес на одгледување и грижа - молзење, пасење, јагнење. Секое семејство добивало млеко според број на овци. Покрај овци, имало и магариња, коњи, свињи, кокошки, поретко мисирки и две семејства кои чувале пчели. Подоцна се развива и занаетчиство и авторот ја споменува селската ковачница на ковачот Велјан кој ги поправа металните алатки на своите соселани. Тука треба да се спомене и варењето ракија од сливи, круши и грозје. При тоа, опишана е постапката за варење, даден е опис на казанот, јачината со која се вадела ракијата - од 45, па до 55 степени, соодносот на непреработена комина - извадена ракија, казарницата и, казанцијата, изгледот на тамичаната - сад во кој се собирала сварената ракија. Вака подготвената ракија се служела на гости, свадби и првичиња.

Полската работа се работела рачно, со тешки маки. Авторот ја опишува жетвата, орањето со севгар и плуг, жниењето и вршењето, како и рачното веење на плевата со лопата, собирањето сено и правењето стогови. Сите алатки и помагала се наведени: дрвена кола (волови, коњ/и), набодна, срп, мотика, грибло, дрвена лопата (за веење жито), вила, дрмон, бичкија, крап (вид пила), роначка на пченка, машина за веење жито, кантар, коса, секира, балтак (вид секира), тесла, чекан, казма, дикел...

За чувањето на полето се грижел селскиот полјак. Тој имал право да преземе акции против прекршителите. Авторот дури и ги наведува имињата на сите полјаци.

Улогата на жената во заедницата била да готви, сучи, меси, пече леб во фурна. Притоа авторот дава опис на изгледот и употребата на сите посатки во врањевските куќи: барде за вода, бакарна тепсија (калајлисување), бакарна тава, бакарен саан, мисурка (чинија за јадење), Дрвената паница и толчникот, Ситото за сеење брашно, рачник, бакарен котел, пирустија, кандилица (за темјан), паурот за ракија, крондир (глинен сад за ракија кој можел да се загрева), бокал за вино (чинија), крондир за вино (глинен сад), плетена срча (тамиџана), дрвени лажици (подоцна заменети со метални).

Иако тежок, авторот со љубов го опишува селскиот живот. Тој не заборава да нагласи дека и онака тешкиот живот е отежнат уште повеќе од даноците и давачките кои ако не бидле платени, резултирале со одземање на имот (најчесто севгар волови - со што семејството било доведено во состојба на сиромаштија). За користење на државно земјиште се плаќало пашарина - испаша на стока на државен имот. Всушност само таму се пасела стоката - секое друго парче земја се обработувало. Тоа всушност и го почнува процесот на иселувањето, тешкиот, мачен и жален живот. Прво

како печалбарство во Австралија, Америка, Германија и во други земји, а потоа РЕК - Битола со ископувањата во Суводол.

Напредокот тешко процедираше во Врањевци. Првиот часовник Франција, на брат му Ѓорѓија, сега е стар над 80 години. Струјата се спровела во 1959/1960 година, а претходно се користеле ламби на петролеј (газија), фенери и кандила. По спроведувањето на струјата, стигнало и првото радио во селото. Бил поставен звучник во училишниот двор за да можат селаните да слушаат Радио Битола, посебно емисијата „Поздрави и честитки на наши слушатели“.

Но, отсуството на технологија не попречи Врањевци да има свој културен и забавен живот. Авторот педантно ги наведува сите обичаи поврзани за:

1. Куќните слави: Митровден (8 ноември), Петковден (27 октомври), „Свети Ѓорѓија“ (9 декември), „Свети Никола“ (19 декември) и „Свети Атанас“ (31 јануари);

2. Верски празници:

- Тодоровден се славеше без да се чека гости. Цело село на овој ден одеше на горната црква „Свети Тодор“ и раздаваше за душите на покојните.

- Божик: почнува соколеде, палење оган, пеење коледарски песни: *Коледе, бабо коледе, дај ми едно костенче*, варење пивтија, бадникова посна вечера и сите Божикни обичаи меѓу кои и еден кој веројатно е веќе изумрен - ловење и печење врапчиња;

- Водици - фрлање на крстот во реката;

- Василица: палење оган, шетање на бабарите и насилството меѓу бабарските групи, Суроо (Сурово) обичај со кој се шета по куќите и се даруваат колбаси;

- Прочка: бакнувањето рака и барањето прошка од страна на помладите од семејството кои бараа прошка од постарите;

- Ѓурѓовден: на 5 мај се украсуваа куќите и помошните објекти со млади, најчесто врбови гранчиња, се врзувала крлешка на која момите се лулале и пееа ѓурѓовденска песна:

„Крле, врле ѓурѓелеее!

Каде да ја фрлиме Стојанка?

Ѓурѓелеее!

Фрлете ја во Врањевци, ѓурѓелеее!

Во Врањевци, кај Стојановци, ѓурѓелеее!“

3. Свадбарските обичаи: почнувајќи од појавувањето на симпатијата, срамежливите погледи, ишаретите (знаци) со помош на огледало, договарањето на брак – стројниклукот кој најчесто се случувал

меѓу двете Богородици (се случувало да не ја дадат чупата - да ја дадат на друг), грабањето на девојка ако немало друг начин да се договори свадбата. Тука е опишано и враќањето на стројникот. Тој бил враќан неколку пати да „ги искине чевлите“ и за да има право да добие нови од младоженецот како и барање дарови (некогаш кошула, а некогаш и златници). Следна подготовката за свадба која никогаш не се случувала во поста забричувањето на зетот, месењето на сваќата, одењето по невеста и земан на чезот (за кој зетот плаќа). Посебно е истакната честа (невиноста) на невестата со која се поврзани несакани обичаи доколку се утврди дека невестата не е чесна. Имено, таа била враќана кај домашните, јавувајќи на селото на магаре наопаку (со главата кон опашката). Оваа група на обичаи завршува со опишување на првичето - првата посета на невестата на родителите.

4. Игри (детски): фудбал со самоделска топка од партали, Куку која е игра во која авторот наведува интересна бројатка: *Ена мена, Ору мена, три рон, шаторон, конотиза дели мон, ен мен цвет*, Долга магарина, Челик, Куцана (Гудана), Царица, Петкамен, Народна топка, Иде маца порес тебе, санкање. За сите игри авторот ги наведува правилата за играње, притоа делејќи ги на машки, женски и машко-женски игри. Играчките кои се користеле биле претежно самоделски или предмети за секојдневна употреба: обрачи од бочви, обрачи од тркалата на дрвените коли и некои други тркалезни предмети, колички од сончогледови шици, тентаи. Авторот се сеќава на радоста кога за Велигден ќе добиеме вистинска топка.

Дело Јованче гајдаријата бил секогаш задолжен за орото на сретселото. Сретселото се наоѓало меѓу селската чешма и училиштето.

Авторот ги опишува и голготите на селото и тоа: со двата селски пожари и со раселувањето. Едниот пожар се случил во шталата на Ордин од фамилијата Шаторовци 1948/1949 година и во него имало две жртви - децата кои најверојатно си играле со кибрити и така го предизвикале. Другиот пожар се случил петнаесетина години подоцна, во шталата на Јанкуловци. Во него, настрадала домашни животни, предизвикувач бил кандилото на стопанот.

Кога веќе е извесно дека селото ќе биде уништено, жителите ги удира нова несреќа. Имотите остануваат неисплатени. Авторот го опишува имотите преку одбор кој постоел до 2001/2002 година. Исто така, бил формиран и привен одбор со цел да се изгради нова црква на локација која ќе ја одреди Митрополијата и општината Битола Но, за жал, немало доволно слух од оние две институции и проблемот останал нерешен.

Враќањето без жители останува некаде околу 1996/1997 година. Но, сепак по живо и инспирисано од перото на авторот Божин Андоновски. Силата со која е прикажано нивното постоење веројатно извира од самата историја

крв и напати човек помислува дека ја користел наместо мастило. Вредноста на ова дело е непроценлива. Придонесот за македонската култура е немерлив. Тоа што е тргнат превезот на заборавот од над толку многу историски факти е чин на јунаштво. Наместо сива дамка на местото на кое постоеше Врањевци, сега постои запишана историја.